

Bir Siyasî Portre Denemesi: Fuat Köprülü

Abdülkerim ASILSOY*

TÜRK İLİM VE TEFEKKÜR DÜNYASININ önde gelen isimlerinden Fuat Köprülü XX. yüzyılın ilk yarısına her yönüyle damgasını vurmuş bir bilim adamı hüviyetiyle karşımıza çıkar. Özellikle edebiyat ve tarih alanında yaptığı tetkikler bu sahada inanılması güç bir inkişafın vücuda gelmesini tevlit etmiştir. Tarihi bir olaylar manzumesi olmaktan kurtarmış ve Batı'da ortaya çıkan usul ve metot anlayışını kısmen yerleştirerek ülkemizde başarıyla tatbik etmiştir. Özellikle Annales Okulunun Köprülü üzerindeki etkisi büyük olmuştur.¹ Bilindiği üzere XIX. yüzyılın XX. yüzyıla evrildiği dönemde özellikle Henri Pirenne, büyük adam ve olaylar çevresinde şekillenen savaşlar ve barış antlaşmalarını konu edinen eski siyasî tarih anlayışına karşı çıkarak yeni bir tarih algılayış biçimini ihdas etmeye çalıştı. Daha sonraki dönemde Pirenne'i takip eden Lucien Febvre ve Marc Bloch hadiselerin sosyo-ekonomik vechelerine de önem veren bir tarih anlayışını vücuda getirmek amacıyla bir dergi (*Annales d'histoire Economic et Sociale*) neşrettiler. Bu anlayış etrafında kümelenen okulun telakkileri Köprülü'nün çalışmalarına da yansiyacaktır.²

* Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü Doktora öğrencisi

1 Halil Berktaş, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1983, s. 83.

2 Köprülü'nün eserlerini biraraya getiren üç bibliyografya çalışması bulunmaktadır. Bunlar: Şerif Hulusi Sayman, *O. Prof. Dr. Fuat Köprülü'nün Yazıları İçin Bir Bibliyografya 1913-1934*, İstanbul: Burhaneddin Matbaası, 1935 (bu eserin ikinci baskısı da mevcuttur); Şerif Hulusi Sayman, *O. Prof. Dr. Fuat Köprülü'nün Yazıları İçin Bir Bibliyografya 1912-1940*, İstanbul: Ahmed Halid Kitabevi, 1940; S.N. Özerdim, "F. Köprülü'nün Yazıları 1908-1950", *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar-1*, H. Eren-T. Halası Kun (der.), TTK., 1950, c. VII, sy. 20; Osman Turan, "Mukaddime", 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuat Köprülü Armağanı (Melanges Fuat Köprülü)*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1953.

Fuat Köprülü yazı hayatına çok erken yaşlarda başlamıştır. Daha onbeş yaşındayken çeşitli mecmualarda şiirleri yayınlanmaktaydı.³ Ancak ilmî bakımdan asıl gelişimini Mekteb-i Hukuk'ta iken tamamlayacaktır. Bu dönemde Fransızcasını ikmal edecek ve bu maksatla *Reveu des deux Mondes* ve *Mercure de France* gibi dergilere abone olacaktır.⁴ Yine bu dönemde Faguet, Anatole France ve Jules Lemaitre gibi Fransız münekkitlerin kitap ve tenkit yazılarını takip edip, karşılaştırmalar yaparak tenkit ve tahlilin çeşitli biçimlerini görme imkânını yakalamıştır. Bunun yanı sıra Hobbes, Voltaire, Rousseau, J.S. Mill, Spencer, Comte ve Hegel gibi pek çok Batılı düşünürü tedkik etmiş, materyalist tarih anlayışı da dahil olmak üzere bütün tarih telakkilerine nüfuz etmeye çalışmıştır. Ne var ki Fuat Köprülü bilgi dağarcığını bu ve benzeri ilmî faaliyetlerle genişletmeye çalışırken diğer tarafta, yani okuduğu fakültede umduğunu bulamaz. Üçüncü sınıftayken hocaların yetersizliği nedeniyle Mekteb-i Hukuk'tan ayrılacaktır. Köprülü bu hadiseyi şöyle aktarır:

Yine ilme olan aşkımdan, yüksek bir mektep bitirmedim. Anlatayım, İdâdiyeden sonra, Hukuk'ta üç sene okudum. İmtihanlarımda gayet muvafak oldum; lâkin, Hukuk'ta, büyük bir hayal kırıklığı ile karşılaştım. Tedrisat, son derece fena idi. Benim, talebesi bulunduğum 1907 Dâru'l-Fünûnu bir âlem idi. İslâm hukukunu okutan hocalardan istifade etmediğimi söyleyemem. Ancak, yeni Avrupa ilimlerini okutanlar lisan bilmezlerdi. Elllerine geçmiş yalan yanlış tercemelerden, eminim kendileri de bir şey anlamayarak, ders verirlerdi ki, ben bu eserleri, elimde bulunan asıllarımdan okumayı tercih ederdim. Fransızca'yı, hocalarımdan daha iyi biliyordum; hatta bazı dersleri, bazı bahisleri, onlardan daha çok önce ve daha iyi öğrenmiştim. Hukuk'ta fazla kalmak zaman kaybetmekten başka bir şey değildi. Bir diploma için de bunu göze alamıyordum. Kendi başıma kendimi daha iyi yetiştireceğimi anlamıştım. Sonra, benim ihtisasını yapmak istediğim ilim sahasının mektebi yoktu ki ben oradan mezun olabileyim (...)⁵

1908 Devrimiyle birlikte neşriyat alanında büyük bir artış olmuştur. Bu dönemde bir yandan çeşitli kurumların azaları arasında diğer yandan neşir hayatına atılan mecmuaların yayın heyetleri arasında Köprülü'nün is-

3 Fevziye A. Tansel, "Doğumunun Yetmiş Sekizinci Yıl Dönümü Münasebetiyle Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün İlk Yazısı, Basın Hayatının Başlangıcına Dair Bilgimizi Düzelten ve Tamamlayan Yeni Notlar", *Bellekten*, 1969, c. 33, sy. 129, s. 43-52; Nihad Sami Banarlı, "Köprülü'nün Rubailer", *Türk Kültürü*, 1967, s. 21-27.

4 Cemal Köprülü, "Fuad Köprülü'nün İlmî Şahsiyeti, Türk Kültüründeki Rolü ve Bazı Hatıralar", *Türk Kültürü*, Temmuz 1969, yıl 7, sy. 81, s. 47.

5 Fevziye A. Tansel, "Memleketimizin Acı Kaybı Prof. Dr. Fuad Köprülü", *Bellekten*, Ocak 1966, c. XXX, sy. 117, s. 621-22.

mine de rastlarız. Bu kurum ve yayınlar arasında *Türk Derneği*, *Âsâr-ı İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni*, *Türk Ocakları*, *Türk Yurdu* ve *Milli Tettebular Mecmuası* zikredilebilir.⁶ *Türk Derneği* 1908'de, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulmuş olup 1911'e kadar faaliyetini sürdürmüştür. Derneğin amaçları arasında Türk olarak anılan bütün kavimlerin dünü ve bugünü araştırmak ve ortaya çıkacak neticeleri kamuoyuyla paylaşma isteği bulunuyordu. Ayrıca dernek Türk dilinde bir reform yapmayı da hedefleri içinde zikrediyordu.⁷ Köprülü'nün kurucu sıfatla yer aldığı bir başka kuruluş *Âsâr-ı İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni*'dir. Encümen kendi yayın organı olan *Milli Tettebular Mecmuası*'nda amacının Türklere ait kurumlar ile diğer milletlerin sahip olduğu kurumları mukayese ederek hangi tip bir toplumsal yapıyı içerdiklerini tespit etmek olduğunu duyurdu. Araştırma sahası olarak da din, ahlâk, hukuk, iktisat, lisan, bediiyat, fenniyat ve toplumsal yapı gibi alanları seçtiğini belirtmiştir.⁸

Üyesi bulunduğu *Türk Ocağı* örgütü de bu dönemin en etkili olmuş kuruluşlarından. Bir grup askeriye, tıbbiye ve mülkiye öğrencisinin girişimiyle kurulan örgüt kısa süre içinde dönemin tanınmış edebiyatçı ve milliyetçilerinin katılımıyla güçlenecektir. Devrin etkin olan bir başka teşekkülü de *Türk Yurdu* dergisidir. Yazarlarının nitelikleri bakımından Türk milliyetçiliği hareketinin en önemli yayın organı olmuştur. Dergi bir müddet sonra *Türk Ocakları*'nın resmî dergisi halini alacaktır.

Yukarıda adı geçen kuruluşların Türk tefekkür dünyası açısından önemi olduğu kadar Türk siyasî hayatı bakımından da aynı değer ve ölçüde önemleri bulunmaktaydı. II. Meşrutiyet'in ilanıyla neşvünema bulan bu kurum-

6 Şüphesiz Fuat Köprülü'nün içinde yer aldığı kuruluşlar bunlarla sınırlı değildir. 1914 yılında kurulan Türk Bilgi Derneği'nin Türkiyat şubesinin azalığını ve umumî katıbliğini yürütmüştür. Cumhuriyet'in ilanından sonra maarif sahasında işlerin düzenlenmesi amacıyla tertip edilen heyette Gökalp ve Ağaoğlu ile birlikte Köprülü de bulunmuştur. 1924 yılında müdürlüğünü de yaptığı Türkiyat Enstitüsü'nün kuruluşuna ön ayak olmuştur. 1927'de Tarih Encümeni Reisliği'ne getirilmiştir. Bunların yanısıra çeşitli dergi ve mecmualarda pek çok ilmî makaleleri yayımlanmıştır. Bu dergiler arasında şunları zikretmek mümkündür: *Türkiyat Mecmuası*, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, *Ülkü* dergisi, *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, *Servet-i Fünûn*, *Yeni Mecmua* vb. 1913'te *Bilgi Mecmuası*'nın birinci sayısında "Türk Edebiyatı Tarihi'nde Usûl", 1915'te *Milli Tettebular Mecmuası*'nda "Türk Edebiyatı'nda Âşık Tarzının Menşe ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe ve Türk Edebiyatı'nın Menşei", 1920-21'de "Anadolu'da İslamiyet ve Türk Edebiyatının Ermeni Edebiyatı Üzerindeki Tesirleri" adlı makaleleri yayımlandı. Dünya çapında şöhret kazandığı *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar* isimli eserini 1919 yılında neşretti. Bkz. Tansel, a.g.m., s. 624-25.

7 Masami Arai, "Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce*, c. I, *Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 181.

8 Büşra Ersanlı Behar, *İktidar ve Tarih*, İstanbul: Afa Yayınları, 1996, s. 82.

ların faaliyetleri yeni Cumhuriyetin ortaya koyacağı Türk tarih tezi için bir ön çalışma oluşturmuştur.⁹ Özellikle Rusya'dan göç eden Müslüman Türk aydınları bu nevi kurumlarda kendilerine yer bularak yeni süreçte etkin rol üstlenmişlerdir.¹⁰ Bizzat Köprülü'nün kurduğu Türkiyat Enstitüsü Rusya'dan gelen aydınların toplandığı bir merkez niteliği kazanmış ve yine Köprülü aracılığıyla Türk aydınları ile kaynaşmaları temin edilmiştir.¹¹ Ayrıca bu kurum ve kuruluşlardan iktidar partisi İttihat Terakki ile doğrudan ya da dolaylı ilişki içinde olanları vardı. Bu babda gerek Yusuf Akçura'nın önderliğinde kurulan *Türk Yurdu*'nun yapılanmasında ve gerekse Türk Ocağı gibi milliyetçi örgütlere yardım faaliyetlerinde, İTC'nin önde gelenlerinden Enver Paşanın yer aldığını zikredebiliriz.¹² Zira İTC el altından da olsa Türk milliyetçiliğini destekliyordu. Belki bu yakınlık dolayısıyla Köprülüzâde Mehmet Fuat, Birinci Dünya savaşı esnasında siyasete girme isteğini ızhâr etti. Bu arzusunun Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin aracılığı ile parti umumî katibi Mithat Şükrü Bleda'ya iletmış, ancak bu istek Talât Paşa tarafından reddedilmiştir.¹³

Fuat Köprülü oldukça erken denilebilecek yaşta Dârü'l-fünûn'da müderris olmuştur. 1913 tarihinde Halit Ziya Uşaklıgil'den boşalan Türk Edebiyatı Tarihi müderrisliğine tayin edildiğinde 23 yaşındadır. Hayatının 1941 yılına kadar devam eden üniversite hocalığı devresinde müderris (profesör) sıfatıyla Türk siyasal ilişkilerine bir biçimde karıştığını görüyoruz. Bu ilişkiler yumağının merkezinde kendisi yer almaz. Siyaset üreten değil üretilen siyasanın dış çember diyebileceğimiz haricî alanlarında gücü ve yetkisi nispetinde bulunur. Cumhuriyet henüz ilan edilmişken Gazi M. Kemal hilafetin kaldırılacağı tarih olan 3 Mart 1924'ten az önce bir dizi görüşme yaparak

9 Büşra Ersanlı, "Bir Aidiyet Fermanı: 'Türk Tarih Tezi'", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, c. IV, *Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 802.

10 Rusya'dan gelen aydınlar arasında şunlar zikredilebilir: Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzâde Ali. Türk Ocağı'nın 1925 kongresinde Ahmet Ağaoğlu ve Mehmet Emin Resulzâde başkanlığa seçilmiştir. Tatar tarihçiler Abdülkadir İnan ve Akdes Nimet Kurat Türkiyat Enstitüsü'nde Köprülü'nün asistanı olmuşlardır. Tatar Reşit Rahmeti Arat ve Azeri Ahmet Caferoğlu Enstitü'nün müdürlüğünü yapmışlardır. Tatar Sadri Maksudi Arsal tarih ve dil çalışmalarında bulunmuştur. Tatar Abdullah Battal Taymas 1925'te Türkiye'ye gelip Matbuat Umum Müdürlüğü yapmıştır. Bir başka Tatar, Zakir Kadiri Ugan da *Telif ve Tercüme* dergisinde çalışmıştır.

11 Gün Soysal, "Rusya Kökenli Aydınların Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin İnşasına Katkısı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 484; Etienne Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 29.

12 François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 68.

13 Cihad Baban, *Politika Galerisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970, s. 343

bir nevi destek arayışı işine girişmişti. Bu destek arayışı “basın”, “üniversite” ve “ordu” temelinde gerçekleştirilmiştir. Konunun bizi ilgilendiren kısmı, üniversite hocalarından müteşekkil bir heyetin Ankara’yı ziyaretleridir. Rektör İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Edebiyat Fakültesi Dekanı Fuat Köprülü, Hukuk Fakültesi Dekanı Hasan Tahsin Aynîzâde, Tıp Fakültesi Dekanı Dr. Vaset ve Fen Fakültesi Müderrisi Şükrü Beyin içinde bulunduğu üniversite temsilcileri, Başvekil İsmet Paşa vâsıtasıyla Gazi M. Kemal ile görüşmek üzere İzmir’e götürülmüştür. Görüşme, eğitimin millî gayelerle mi yahut dinî mülâhazalarla mı sürdürüleceği sorusu üzerinde cereyan etmiştir.¹⁴

Köprülü’nün benzer bir işlevi devrimlerin devam ettiği sırada oluşturulan kurum dolayısıyla üstlendiği söylenmektedir. 1928 yılında dinî konularda yapılmak istenen düzenlemeleri müzakere etmek amacıyla Fuat Köprülü’nün başkanlığında bir kurul oluşturulduğu ifade edilse de son zamanlarda yapılan bir çalışma durumunun böyle olmadığını ortaya koymuştur.¹⁵ Buna göre mezkûr lâihayı İlahiyat Fakültesi müderrislerinden müteşekkil bir heyetin değil, heyetin bir üyesi olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun bizzat kendisinin ihzâr ettiği anlaşılmaktadır. Köprülü başkanlığında toplanan heyet, mezkûr lâihayı müzakere etmek maksadıyla biraraya gelmişse de meseleyi geniş bir biçimde görüşmeden dağılmıştır.¹⁶ Lâihada İslâm dinindeki ibadetin biçimi, dili ve içeriği konularında bazı tekliflerde bulunulmuş, ne var ki reform niteliği taşıyan bu tasarılar uygulamaya konmamıştır.¹⁷

Cumhuriyet’in ilanından ve peşisıra gerçekleştirilen bir dizi reformdan sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin lider kadrosu Türkiye hudutları içinde yaşayan bireyleri yeni bir Türk kimliği etrafında toplama girişiminde bulundu. Bu girişimin bir sonucu olarak 30’lu yılların hemen başında “Türk Tarih Tezi” siyasî tarihimizde yeni bir model oluşturacak şekilde yerini almıştır. Siyasal elitler açısından bakıldığında “Türk Milliyetçiliği” temelinde meydana getirilmek istenen bu tarz bir yeni kimlik arayışının sosyal, ekonomik, siyasî ve kültürel problemlere çözüm getirebileceği düşünülüyordu. Konu

14 Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 89-90.

15 Gerek Mete Tunçay gerekse de B. Lewis Fuat Köprülü başkanlığında bir heyetin dinî konularda reform niteliği taşıyan bir lâihayı hazırladıklarından bahsederler. Bkz. Tunçay, *a.g.e.*, s. 223; B. Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996, s. 409.

16 Dücane Cündioğlu, *Bir Siyasî Proje Olarak Türkçe İbadet I*, İstanbul: Kitabevi, 1999, s. 79-92.

17 Kurul üyeleri arasında şu zevat bulunmaktaydı: Fuat Köprülü, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, M. Şekip Tunç, İzmirli İsmail Hakkı, Halil Halit, Halil Nimetullah, M. Ali Aynî, Şerafettin Yaltkaya, Şevket, Arapkirli Hüseyin Avni, Hilmi Ömer ve Yusuf Ziya Yörükân. Bkz. Tunçay, *a.g.e.*, s. 223.

I. Türk Tarih Kongresi'nde ele alındı. Teze yönelik eleştirilerde bulunanlardan biri de Fuat Köprülü olmuştur. Usul açısından tezin yetersiz olduğunu vurgulayan Köprülü, eleştirilerini kullanılan kaynakların ve bunların kullanılış biçimlerinin eksikliği üzerine yoğunlaştırmıştır. Köprülü konuşmasında Türk tarihi hakkında yapılan araştırmaların daha başlangıç aşamasında bulunduğunu; Avrupa'da Ortaasya'ya ilişkin ele alınan prehistorya, arkeoloji, antropoloji gibi ilim sahalarında mevcut araştırmaların yeni başladığını ve bu ilim şubelerinin çocuk denebilecek bir halde bulduklarını dile getirmiştir. Arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan pek çok eserin henüz tetkik edilmediğine işaretlerle, binlerce Türk vesikasının depolarda durduğu ve bu vesikalara inceleyecek genç araştırmacılara ihtiyaç duyulduğuna vurgu yapmıştır. Hâl bu iken, Türk tarihi ile ilgili Çin kaynaklarından dahi gereği gibi istifade edilemediği ortadayken Doğu Türkistan'da çıkarılan Türkçe eserler üzerine yapılan çalışmalar arasında da tarihî mahiyette bir esere rastlanmamıştır. Köprülü konuşmasını tarihî olayları bize aksettiren vesikaların objektif birer varlık olduklarını ve fakat bu vesikalara istinaden hadiseleri yorumlayış tarzının, bunu yapan araştırmacıya göre farklı şekiller alabileceğini belirterek sürdürmüştür. Bu sebepten dolayıdır ki, millî tarihimize ait bütün malzemeyi biraraya getirip kendi idrak ve anlayışımız çerçevesinde süzgeçten geçirerek yeni bir bina vücuda getirmeliyiz.¹⁸ Zeki Velidi Togan da benzer eleştirilerde bulunmasına rağmen Kongre bunları görmezden gelmiş ve siyasi bağlantıları daha güçlü olan tarihçilerin görüşleri ağırlık kazanmıştır.¹⁹

Kongrenin yapıldığı tarihten birkaç yıl sonra Köprülü Atatürk'ün de teşvikiyle aktif siyasete atılacaktır. Gerçi milletvekili seçildiği 1935 tarihinden çok partili hayata geçiş tarihi olan 1945 yılına kadarki dönemi siyasi açıdan pek hareketli geçmemiştir. Hatta bu dönemki milletvekilliği şekli bir nitelik taşır.²⁰ Köprülü'nün Türk siyasi hayatında aktif bir şekilde yer alışı ancak dünya ölçeğinde gerçekleşecek olan yapılanma sonrasında mümkün olabilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan durum iç politikada da bazı değişikliklerin yapılmasını gerektiriyordu. 1945'te Sovyetler Birliği'nin 1925 tarihli dostluk anlaşmasını yenilememesi üzerine bu ülkeyle ilişkiler oldukça bozulmuştu. Siyasal elit Türkiye'nin siyasi ve ekonomik çıkarlarını Batı'ya daha fazla yaklaştırmakta gördü. Hükümet bir süre sonra Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde askerî ve ekonomik yardım almaya başlamıştır.

18 *Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları*, s. 42-47.

19 Bkz. Ersanlı, "Bir Aidiyet Fermanı...", s. 806; a.m.f., *İktidar ve Tarih*, s. 130-137.

20 Orhan F. Köprülü, "Fuat Köprülü'nün Yetiştirdiği Çevre, Tarihçiliği ve Siyasi Hayata Girişi", *Türk Kültürü*, 1988, yıl XXVI, sy. 300, s. 21.

Savaşın ardından Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e girmesi tek parti rejimini güç durumda bırakırken iç politikada izlenen siyaset yurt içinde önemli sayılabilecek bir toplumsal muhalefetin oluşması sonucunu doğurmuştur.

1945 yılının Mayıs ayında İnönü verdiği beyanatta muhalefetin önünü açmış oldu. İnönü beyanatında halk hükümeti şeklinin her bakımdan geliştirileceğini ve savaşın ortaya çıkardığı zarurî haller ortadan kalktıkça siyasi ve kültürel bakımdan demokratik düzenlemelerin yapılacağını belirtmiştir. Mecliste ilk muhalif hareket kendisini bütçe görüşmeleri esnasında göstermiştir. Hükümet benzer bir direnmeyle Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun müzakereleri sırasında karşılaştı. Bu müzakerelerden az sonra da tarihe "Dörtlü Takrir" olarak geçecek önerge parti grubuna verilmiştir.²¹

Önergeyi veren milletvekilleri arasında Fuat Köprülü de yer almaktaydı. Hatta takrir verme fikri Menderes ile birlikte kendisine aitti.²² Kısa bir müddet sonra DP'nin kurulması yolunda diğer üç kurucu ile beraber tüzük çalışmalarına iştirak edecektir. Bu tüzük çalışmalarına Refik Koraltan, A. Hamdi Başar'ın da katılımını sağlamış ise de Menderes ve hususen Köprülü'nün ısrarları Başar'ın bu faaliyetten el çekmesini gerekli kıldı.²³ Köprülü kısa bir süre sonra da DP'nin kurucuları arasında Bayar, Menderes ve Koraltan ile birlikte yeni siyasetin yeni aktörü olarak siyasî arenadaki yerini almıştır.

Bu aşamada Köprülü'nün DP saflarına siyasî bir aktör olarak katılımının sebepleri üzerinde durmak gerekir. Her şeyden önce sahip olduğu karakter ve edindiği ilmi şöhret bunda başlıca faktör oluşturmuştur diyebiliriz. Siyasî hırsı aktif politikaya atılması konusunda temel etkenlerden biridir. DP'nin kurucu üyeleriyle tanışıklığı da bu merkez etrafında kümelenen muhalefet hareketinin içinde yer almasını kolaylaştırmıştır. Ancak bunlardan çok daha önemlisi, muhalif hareketin Köprülü gibi bir simge isme ihtiyaç hissetmesiydi. Zira bu sima, hareket adına entelektüel desteği sağlayacak, yeni oluşumu ideolojik açıdan temellendirecek ve partiye daha fazla saygınlık kazandıracaktır.²⁴ Vurgulanması gereken diğer bir nokta da yukarıda belirtildiği üzere iç politikada hasıl olan değişim rüzgarlarının esmeye başlamış olmasıdır.

Köprülü'nün yeni oluşuma katkısı özellikle muhalefet yıllarında büyük olmuştur. DP açısından bakıldığında ilmi bir şöhrete sahip bu kişinin parti

21 Bu dönemdeki muhalefet hareketinin tarihi için bkz. Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Afa Yayıncılık, 1996; Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi, 2003.

22 Samet Ağaoğlu, *Siyasî Günlük*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s. 419.

23 A. Hamdi Başar, *Yaşadığımız Devrin İç Yüzü*, Ankara: 1960, s. 32; Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 420.

24 George T. Park, "The Life And Writings Of Mehmet Fuad Köprülü The Intellectual and Turkish Cultural Modernization", Doktora tezi, The Johns Hopkins University, 1975, s. 77-78.

safında yer alışı belki de harekete en büyük katkıyı sağladı. Hususen parti-nin ideolojisi ve izleyeceği siyasetini kamuoyuna ifade etmede etkin rol üstlenmiş, DP'nin muhalefette olduğu 1945 ile 50 yılları arasında çeşitli gazetelerde yüzlerce makale yazmıştır. Bunlar genellikle günlük siyasî meseleler hakkındadır.²⁵ Fuat Köprülü üzerine hazırlanan bir çalışmada G.T. Park, Köprülü'nün yazılarını üç kısma ayırmaktadır. Bu ayırımı göre Köprülü'nün Ağustos 1945 ile Ocak 46 arasında kaleme aldığı ilk yazıları, muhalefet hareketinin meşru bir temele oturduğunu göstermeyi amaçlayan makaleleri içermektedir. Köprülü ilk makalelerini Ahmet Emin Yalman'ın sahibi bulunduğu *Vatan* gazetesinde neşretmiştir. Bu tarihlerde *Vatan* gazetesi muhalefet hareketini destekliyordu. İlk yazıları incelendiğinde *Ulus* gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay ile olan siyasî polemikleri göze çarparaktır. Böylesi bir polemğin yansıdığı yazılarından birinde Köprülü, demokrasi düşmanlığı ideolojisine örnek olması bakımından Atay tarafından yazılmış çeşitli pasajlara yer vermektedir. Ayrıca Falih Rıfkı'yı demokrasi karşıtı yazılarından ötürü tek parti sistemine taraftar ve demokrasiye düşman olmakla itham ederek onu yalancı bir demokrasi maskesi takmakla eleştirmiştir. Demokrasi ruhunun gerektiğinde kendisine düşman olan fikirlerle bile hürmet etmeyi icab ettirdiğine, demokrasi maskesi taşıyan insanların asıl kendi ruhlarındaki totaliter prensiplerle mücadele etmeleri gereğine dikkat çekmiştir.²⁶ Köprülü'nün 45 yılında yazdığı diğer yazıları yeni teşekkül eden muhalif hareketin ortaya çıkışının haklı gerekçelerini izah eder. Bu makalelerde Türkiye'de ve dünyada demokrasinin tarihi, yapısı ve gelişimi, muhalefet hareketinin meşruluğu, totaliter rejimlerin kötülükleri, demokrasinin değeri, dil ve eğitim meseleleri, tek parti zihniyeti, parti meseleleri vb. konular incelenmektedir.²⁷

İkinci dönem (Ekim 1946-Şubat 1948) yazılarında ise daha çok partiler arası ilişkilerde tarafsız olunması yönünde çaba sarf ettiği görülmektedir. Köprülü'yü Hikmet Bayur ile birlikte DP'ye yakın *Dikkat*, *Kuvvet* ve *Kudret* gibi gazetelerin başyazarı olarak görmekteyiz. Bu ikinci seri diyebileceğimiz yazılar 46 seçimlerinin hemen akabinde iki parti arasındaki ilişkilerin bozulmasıyla başlamıştır. Köprülü bu makalelerinde hükümetin sıkıyöne-

25 Bu dönemde yazdığı siyasî makaleler Columbia University tarafından bir kitapta toplanmıştır: Tibor Halasi-Kun (ed.), *Demokrasi Yolunda-On The Way To Democracy*, The Hague: Mouton and Company, 1964.

26 "Demokrasi Düşmanları", *Vatan*, 25 Eylül 1945; ayrıca bkz. *Demokrasi Yolunda*, s. 24-28.

27 Park, *a.g.e.*, s. 96. Bu makalelere örnek olarak bkz. "Açık Konuşalım", *Vatan*, 25 Ağustos 1945, (DY, s. 1-4); "Yalancının Mumu", *Vatan*, 6/7 Eylül 1945, (DY, s. 4-12); "Sırça Köşkte Oturan", *Vatan*, 11/12 Eylül 1945, (DY, s. 12-20); "Demokrasi Ruhunu", *Vatan*, 19 Eylül 1945, (DY, s. 20-24); "Miras Davası mı?", *Vatan*, 6 Kasım 1945, (DY, s. 33-38); "Demokrasi Tarihimize Umumi Bir Bakış", *Vatan*, 4/10 Kasım 1945, (DY, s. 63-71).

tim uygulamalarını, basın özgürlüğüne karşı giriştiği hareketleri, devlet radyosunu kendi inhisarında bulundurmasını ve DP'ye karşı uygulanan idarî baskı biçimlerini eleştirmektedir.²⁸ Özellikle Peker hükümetinin izlediği baskı politikaları sert bir dille İttihat ve Terakkî'nin takip ettiği 'tek parti zihniyeti'ne benzetilmiştir. Köprülü, İttihat ve Terakkî'ye mensup olanların dar bir görüşün ve komitacılık taassubunun kötü tesirlerinden kurtulamadıklarını; kendilerinin dışında yer alan herkese şüpheyle baktıklarını; memleketi sadece kendilerinin idare edebileceğini zannettiklerini ifade ederek CHP'nin başında bulunanları da aynı zihniyet içinde hareket etmekle suçlamaktadır.²⁹ Üçüncü kısım içinde yer alan makaleleri parti içi mücadelelere ait olanlardır. Son seri diye adlandırılacak bu yazılar önceliklere göre daha azdır. Makalelerde ele alınan meseleler öncelikle parti içinde temerküz eden muhalefet üzerine odaklanmıştır. Bu makalelerin birinde parti içinde ihtilafa neden olan kimselerin siyasî varlıklarını DP'nin manevi himayesine borçlu olmalarına karşın bu gibilerin asıl gayelerinin partiyi kendi şahsî ihtiraslarına alet etmek suretiyle ele geçirmek olduğunu belirtmiştir.³⁰ Bir yandan parti içi muhalif hareketle uğraşırken diğer yandan hükümetin politikalarını eleştiriyor, DP'nin mecliste izlediği siyasetin haklılığı üzerine türlü deliller getiriyordu. Köprülü'nün son olarak yazdığı makaleler uluslararası ilişkiler üzerine kaleme aldığı görüşlerini kapsar. Bu makalelerde II. Dünya Savaşı sonrası şekillenen dünyada halkların karşı karşıya kaldığı tehdidin Rusya olduğuna dikkat çekerek yıllardan beri sulhun kurulmasına mani olan ve bütün müzakereleri çıkmaza sokup iflas ettiren gücün Moskova olduğunu ifade etmiştir.³¹

28 Bu babda yazdığı yazılardan bazı örnekler için bkz. "Mutaassıp-Particilik Zihniyeti", *Dikkat*, 11 Kasım 1946, (DY, s. 119-122); "Demokrat Parti Sınıf Partisi Değil, Bir Millî Partidir", *Dikkat*, 19 Kasım 1946, (DY, s. 125-127); "İktidar Partisinden Beklediğimiz Açık ve Doğru Siyaset", *Dikkat*, 27 Kasım 1946, (DY, s. 127-129); "Eski Bir Zihniyetin Yeni Bir Tecellisi", *Dikkat*, 10 Aralık 1946, (DY, s. 129-131); "Tek Parti Zihniyetinin Değiştiğine Nasıl İnanabiliriz", *Dikkat*, 12 Aralık 1946, (DY, s. 132-134); "Bu Yol Nereye Varacak", *Dikkat*, 14 Aralık 1946, (DY, s. 134-136); "Karşılıklı İtimat Nasıl Kurulabilir", *Kuvvet*, 29 Aralık 1946, (DY, s. 149-151); "Halk Devamlı Surette Aldatılmaz", *Kuvvet*, 23 Ocak 1947, (DY, s. 176-180); ayrıca bkz. Park, *a.g.e.*, s. 100.

29 "Her Şeyden Evvel Seçim Emniyeti", *Son Saat*, 12 Mart 1947, (DY, 252-255); Park, *a.g.e.*, s. 101-102.

30 "İbret Verici Vesikalar Karşısında", *Kudret*, 13 Şubat 1948, (DY, s. 782-784); benzer yazılar için bkz. "İflas Etmiş Bir Oyun Karşısında", *Demokrat İzmir*, 8 Mart 1948, (DY, s. 783-786); "Demokrat Partinin Sarsılmaz Kuvveti", *Millet Yolu*, 10 Nisan 1948, (DY, s. 787-789); "Son Hadiseler Karşısında", *Millet Sözü*, 23 Nisan 1948, (DY, s. 792-795); "Son Hadiselerin Meydana Koyduğu Hakikatler", *Millet Yolu*, 15 Mayıs 1948, (DY, s. 812-815).

31 "Birleşik Amerika ve Dünya Sulhu", *Vatan*, 10 Mart 1950, (DY, s. 893-894); "Bir Millet İçinden Nasıl Yıkılabilir?", *Vatan*, 13 Mart 1950, (DY, s. 896-898); "Dean Acheson'un Son Nutku", *Vatan*, 18 Mart 1950.

Köprülü'nün gerek ilmî tenkitçiliği gerekse akademik müzakerelerde gösterdiği performans, bu dönemde CHP ile giriştiği demokrasi mücadelesine oldukça önemli katkı sağlamıştır. Demokrasi üzerine söyledikleri, partinin siyasetini kitlelere açıklama kabiliyeti ve girdiği sert münakaşalar özellikle 1946 ve 47 yıllarında Cumhuriyet Halk Partisi'nin totaliter kanadıyla girişilen mücadele esnasında DP'ye siyasî sahada büyük bir manevra alanı açtı.

Fuat Köprülü partinin kurucu üyelerinden biri olması bakımından çeşitli idarî görevlerde de bulunmuştur. Bir yandan partinin Genel İdare Kurulu azası sıfatıyla hizmet verirken diğer taraftan Meclis'te parti grup başkanlığı görevini de sürdürmüştür. Gerçi grup başkanlığı görevi 1948 yılında parti içi mücadelelerden dolayı inkitaya uğrasa da partinin üst düzey yöneticiliğini devam ettirecektir.

Demokrat Parti'nin genel idare kurulu, muhalefet yıllarında İnönü'nün açıkladığı "12 Temmuz Beyannamesi" sebebiyle harareti yüksek tartışmalara sahne olmuştur. Bu tartışmaların temel odağında Fuat Köprülü'nün olduğunu görüyoruz. Başını İstanbul il başkanı Kenan Öner'in çektiği parti içi muhalefet, eleştirilerini Köprülü üzerine teksif ederek kendisini Nihat Erim ve İnönü ile muvazaa yapmakla suçladılar. Zira 1947 yılında aralarında Enis Akaygen ve Köprülü'nün de bulunduğu bir Meclis delegasyonunun İngiltere'ye gidişi Köprülü ile Nihat Erim arasında iyi niyet temeli üzerine kurulu bir diyalog zemininin tesisini sağlamıştır. Bu görüşmeler sırasında Köprülü, Erim'e İnönü hayatta olduğu sürece bir başkasının Cumhurbaşkanı olamayacağını ihsas etmişti.³²

Bu iddia ve çekişme Kenan Öner'in partiden istifasıyla sonuçlandı. Ancak parti içi muhalefet Köprülü üzerinden parti yönetimini ele geçirme teşebbüslerini sürdürecektir. 1948 yılının başında Genel İdare Kurulu üyelerinden Emin Sazak, Yusuf Kemal Tengirşenk ve Ahmet Tahtakılıç'ın önderliğinde bir grup partili Bayar'la özel bir toplantı düzenleyerek Köprülü'nün Meclis grup başkanlığından azlını istediler. Gerekeç olarak da Köprülü'nün grubu idare edememesi, milletvekillerine hakaretamiz tavırları, İnönü ve Nihat Erim ile temasları, 12 Temmuz Beyannamesi, Kenan Öner meselesi ve GİK'in çalışmamasını ileri sürdüler.³³ Bu hesaplaşmada Bayar, Köprülü'nün istifasının yerinde olacağı inancını taşımaktaydı. Aralarında yaptıkları müzakere sonucunda Köprülü'nün istifası kararlaştırılmıştır. Ancak Menderes ve Koraltan'ın baskısıyla istifa geri alındı. Zira bu meselede Menderes, Köprülü, Koraltan, Refik İnce, Fevzi L. Karaosmanoğlu ve S. Ağaoğlu, Kenan

32 Baban, *a.g.e.*, s. 429.

33 Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 124-125; Mükerrerrem Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, İstanbul: 1983, s. 62.

Öner davasında olduğu gibi Meclis grup meselesinin de kökünde yatan asıl hedefin partiyi o güne kadar izlediği politikanın dışına sürüklemek olduğu inancını paylaşıyorlardı.³⁴ Az sonra Meclis Grubu Bayar başkanlığında biraraya geldi. Verilen bir öneriyle Grup İdare Heyeti için yeniden bir seçim yapılması karar altına alındı. Böylece Köprülü grup başkanlığından düşürülerek grup ikinci başkanlığına F. Hulusi Demirelli getirilmiş oldu. Ancak durumun ciddiyeti üzerine GİK'in Menderes-Köprülü kanadı Bayar'ın grup başkanlığından istifa etmesi gerektiği üzerinde fikir birliğine vardılar.

Parti içinde vuku bulan hadiseler bu şekliyle inkişaf ederken Genel Merkez'e gelen bir haber parti içinde ortaya çıkan çatlağın büsbütün büyümesine neden olmuştur. Beşiktaş ilçe başkanı Misbah Uras mektubunda, Kenan Öner'in Ankara'ya gittiğini; Hikmet Bayur, Mareşal Fevzi Çakmak gibi kimselerle görüşerek yeni bir parti kurmayı kararlaştırdıklarını haber veriyordu. Haberin kamuoyuna ilanı ile olan oldu ve DP teşkilatı yurdun her yanından Genel Merkezi ve dolayısıyla kurucuları suçlayıcı mesajlar geçmeye başladı. Bu durum karşısında Genel İdare Kurulunun Menderes-Köprülü kanadı Köprülü'nün evinde toplanıp bir durum değerlendirmesi yaparak Bayar'ın karşısına "ya biz ya onlar" restini çekmeyi kararlaştırmıştır. Bu mücadele sonunda Genel İdare Kurulu üyelerinden 6'sı istifa etti.³⁵

Parti başkanı Bayar bu mücadelede deneyimli bir siyasetçi olması hasebiyle soğukkanlılığını sonuna kadar korumasını bilmiştir. Gerek Köprülü-Öner meselesinde ve gerekse Köprülü-Meclis Grubu hesaplaşmasında Bayar Köprülü'yü haksız gördü.³⁶ Köprülü'nün CHP ile vaki temasları DP yöneticilerini bir muvazaa töhmeti altında bırakıyordu. Oysa Bayar özellikle bu noktaya dikkatini toplamış durumdadır. Parti içinde alevlenen çatışmanın büyümesi karşısında duyduğu en büyük endişe muvazaa iddiasının parti teşkilatınca da benimsenmesi ihtimali idi. Bu yüzdendir ki muvazaa dedikodusunun önünü alabilmek için Bayar, yurtiçi gezilerinde Köprülü'yü yanına almaktan çekinmiştir.³⁷ Dahası parti adına kurulan bir gazetenin başmuharrirliğine Köprülü dışında birinin gelmesini önerecek kadar ileri gider. Köprülü'ye olan güveni gittikçe azalmaktadır. Parti içinde ortaya çıkan anlaşmazlıkta eğer Menderes ona destek çıkmasa Bayar, belki de onu harcamaktan çekinmeyecekti.³⁸

34 Ağaoglu, *a.g.e.*, s. 131.

35 İstifa edenler: Yusuf Kemal Tengirşenk, Enis Akaygen, Emin Sazak, Ahmet Tahtakılıç, Hasan Dinçer, Ahmet Oğuz.

36 Ağaoglu, *a.g.e.*, s. 86.

37 Ağaoglu, *a.g.e.*, s. 188.

38 Ağaoglu, *a.g.e.*, s. 147.

İstifalar sonrası parti içi mücadele yerini kurucular arasında başlayacak yeni ve bambaşka bir mücadeleye bırakacaktır. Bu çatışmada taraflardan birini tek başına Bayar diğerini Köprülü, Menderes ve Karaosmanoğlu oluşturmaktaydı. Bu çatışma ise kendini ikinci büyük kongre öncesinde İstanbul teşkilatında gösterecektir. Daha ilk kurulduğu günden beri Köprülü İstanbul teşkilatı ile özel olarak ilgilenmiştir. İstanbul'da uzun yıllar profesörlük yapmış olması dolayısıyla teşkilatın kurulması işini kendi üzerine almış gibidir. Teşkilata Öner'in belirlediği isimlerden daha çok kendi istediklerini yerleştiriyordu.³⁹ İstanbul teşkilatı kuruluşundan itibaren yoğun olarak Karadeniz bölgesi insanının büyük ilgisine mazhar olmuştur. Köprülü, Kenan Öner ile olan mücadelede teşkilat içinde yer tutmuş olan bu Karadenizli ekibi ona karşı desteklemekten geri durmayacaktır.⁴⁰ Bu son mücadele sahnesinde Köprülü-Menderes kliğinin İstanbul'da destekledikleri isim Mükerrerem Sarol idi. Bayar'a bu zat hakkında İstanbul teşkilatı içinde yer alan partililer kanalıyla raporlar geliyor ve iki kurucunun Aydın'dan bir doktoru gönderdiği, teşkilatın içinde ikilik çıkardığı ve birliği bozduğu yolu şikayetler iletliyordu.⁴¹ İstanbul meselesinde GİK durumu yerinde tespit için iki kişinin İstanbul'a gitmesine karar verdi. Konuya ilişkin hazırlanan raporda il idare kurulunun işten el çektirilmesi ve bir kaçının da haysiyet divanına verilmesi teklif edildi. Teklif gerek Köprülü gerekse Menderes tarafından uygun bulursa da Bayar bu atağa, bütün hünerini göstererek karşı atakla cevap vermiştir.

Parti içi mücadelede taraflar kendi mizaç, karakter ve partideki konumlarına göre klik oluşturmuştur. Bu gruplaşmanın baş aktörlerinden biri de Köprülü oldu. Öner meselesinde olduğu gibi Köprülü'nün grup başkanlığından düşürülmesine varıncaya kadar her siyasî kavgada Köprülü, yanında Menderes'in desteğini görmüştür. Menderes bu noktada kilit adam rolündedir. Zira o Köprülü'nün kıymetini sezen ve o nispette kendisine arka çıkan kişi oldu. Çünkü Menderes siyasete parti içinde Bayar'dan sonra ikinci adam olmak kararıyla atılmıştı. Bu maksadına erişmek için de kendisine en yakın yardımcı olarak Köprülü'yü görüyordu. Kaldı ki Köprülü gerek dünya ilim çevrelerinde gerekse memleketin münevverleri arasında haklı bir şöhret kazanmış, derin tarih bilgisiyle Menderes'i amacına götürecek eşsiz bir kimse idi. Bu durumu iyi kavrayan Menderes birinci merhalede partinin ikinci, ikinci merhalede partinin birinci adamı olmak için karşısına çıkacak olanları Köprülü'nün yardımıyla bertaraf edecektir.⁴²

39 Emrullah Nutku, *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1958*, İstanbul: 1979, s. 14-15.

40 Nutku, *a.g.e.*, s. 31.

41 Nutku, *a.g.e.*, s. 80.

42 Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 119.

Parti iktidara geldiğinde Köprülü kabinede dışişleri bakanlığı görevini üstlenmiştir. Köprülü açısından, kendisinin bu göreve getirilişi isabetli bir karar niteliği taşımaz. Zira o DP iktidara geldiğinde başbakan olmayı beklemekteydi. En azından dışişleri bakanlığıyla birlikte parti başkanlığının da ona tevdi edilmesi gerektiğine inanıyordu.⁴³ Demokrat Parti için zafer yılı olan 1950 tarihi kurucular arasındaki ilişkiler bakımından ihtilafların yavaş yavaş ortaya çıkışının başlangıcını oluşturmuştur. Bundan sonra Menderes ile Köprülü arasındaki sıkı ilişki biçimi yerini ihtilaf ve çatışmaya dayalı bir mücadeleye bırakacaktır.

Menderes ile Köprülü arasındaki ihtilaf 1956 yılına gelindiğinde iyiden iyiye gün yüzüne çıkmış durumdaydı. Menderes hükümetin iktisadî ve malî politikasında bir revizyon yapıldığını 56 yılının başında kamuoyuna duyurmuştu. *Dünya* ve *Cumhuriyet* gazeteleri bu politika değişikliğinin nedeni olarak Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve Maliye Bakanı Nedim Ökmen'in başbakan üzerindeki tesirlerinin varlığını ileriye sürdü. Bu haberleri tekdüz niteliğinde ne Köprülü'den ne de Ökmen'den bir beyanat verilmiştir. Görülüyordu ki kabine içinde görüş ayrılıkları ve geçimsizlikler zuhûr etmiş, bir müddet sonra bu anlaşmazlıklar önü alınamayacak boyuta çıkmıştır. Köprülü ile Menderes arasında ortaya çıkan anlaşmazlık daha bir yıl öncesinde kendisini yavaş yavaş göstermeye başlamış bulunmaktaydı. İlk kabinede dışişleri bakanı olan Köprülü, 55 yılının Nisan ayında devlet bakanlığına aynı yılın Temmuz ayında başbakan yardımcılığına ve yine yılın sonunda tekrar dışişleri bakanlığına getirilmişti. 1956 yılının Şubat ayında yapılan parti genel kurulunda Menderes, Köprülü'nün parti içinde kindarlık güttüğünden ve Mükerrerrem Sarol ile Fatin Rüştü Zorlu aleyhinde faaliyet yürüttüğünden bahisle şikayette bulunuyordu.⁴⁴ Az sonra İstanbul il başkanı Orhan Köprülü hadisesi patlak verince ilişkiler iyiden iyiye kopma noktasına gelmiştir. İstanbul il başkanının istifasından yaklaşık bir ay sonra Köprülü dışişleri bakanlığı görevinden istifa ettiğini kamuoyuna duyurdu. Köprülü artık Menderes'in takip ettiği politikayı eleştirmeye başlamıştır. Memleket ve parti hakkında yaptığı eleştiriler birkaç başlıkta toplanıyordu: hayat pahalılığı, adliye girişilen baskı, 6-7 Eylül olaylarında Bayar ve Menderes'in parmaklarının olabileceği, bununla alakalı olarak çıkarılan tazminat kanununun gereklerini yerine getirilmemesi...⁴⁵

43 Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, İstanbul: Rey Yayınları, 1971, c. IV, s. 220.

44 Rıfık Salim Burçak, *On Yılın Anıları*, Ankara: 1998, s. 408-9.

45 Burçak, *a.g.e.*, s. 419.

DP idarecilerinin dış siyasada aldıkları kararlarda Köprülü'nün önemli katkı ve hizmeti dokunmuştur. Özellikle Kore'ye asker gönderilmesinin ardından Türkiye'nin NATO'ya üye oluşu, Bağdat ve Balkan Paktlarının inşası gibi dış politikada alınan önemli kararlar hep Köprülü'nün öncülüğünde gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde bulunduğu mevki, aldığı görevler ve siyasî aktiviteleri oldukça üst düzeyde seyretmesine rağmen Menderes ile olan ilişkisi günden güne gerileme gösterdiği için gerek parti içinde gerekse partinin genel siyasasındaki etkisi gittikçe azalmıştır. Sonraki dönemde partideki eski güç ve konumunu koruyamayacak ve 1957 tarihinde DP ile olan siyasî ilişkisini noktalayacaktır.⁴⁶

DP'den ayrıldıktan sonra siyasî faaliyetlerini devam ettiren Köprülü 1957 seçimlerinde muhalefetteki Hürriyet Partisini desteklemiştir. 1960 askerî müdahalesi sonrası 6-7 Eylül olaylarındaki rolü dolayısıyla tutuklandı. Bir müddet Yassıada'da Demokrat Partili arkadaşlarıyla kaldı. Bu esnada Amerikalı bir grup akademisyen Köprülü adına Millî Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel'e bir mektup göndermiştir.⁴⁷ Mektupta Köprülü'nün dünya çapında sahip olduğu şöhretine ve Türkiye'nin dış politikasında yaptığı hizmetlere temas edilerek Millî Birlik Komitesi'nin dikkatleri çekilmek istenmiştir. Mahkeme sonunda suçlu olmadığı anlaşılacak serbest bırakılmıştır.

İhtilalin ardından 1961 tarihinde Köprülü aktif siyasete yeni bir parti kurarak geri döndü. O, Hür Demokrat Parti'yi kurarak 'Demokrat Parti'nin liberal ilke ve programını devam ettireceğini ve dolayısıyla eski Demokratların bu yeni oluşuma destek vereceklerini umdu. Ancak bu asla gerçekleşmedi. İsminde yer alan 'Demokrat Parti' ibaresi yüzünden dönemin idarecileri tarafından sürekli rahatsız edildi. Bir müddet sonra da kurduğu partinin amblemini istek üzerine Adalet Partisi teşkilatına vermiştir.

Fuat Köprülü 1965 yılının sonbaharında Ankara'da Türk Tarih Kurumu'ndan evine yürüyerek gittiği bir sırada trafik kazası geçirmiş ve bir bacağı kalça altından kırılmıştı. Hayatî bir tehlike taşımamasına rağmen bu durum uzun süre yatakta kalmasına bu nedenle vücudunda yaraların oluş-

46 Köprülü 7 Eylül 1957 tarihinde istifa ettiğinde şu beyanatta bulunuyordu: "Eski kimliğini bütünüyle yitirmiş ve programından vazgeçmiş bugünün Demokrat Partisi'nden ayrılıyorum... Demokratik düzene inanan her Türk vatandaşının bütün farklılıkları bir tarafa bırakıp bu amaca ulaşmak için [yani Menderes'i devirmek] elbirliği yapması vatanseverlik vazifesidir." Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Hil Yayınları, 1996, s. 102.

47 Akademisyenler arasında şunlar yer almaktaydı: Harvard'dan H.A.R. Gibb, Columbia'dan T. Halasi-Kun, D.R. Rustow, J. Schacht, Utah'dan F. R. Latimer, Washington'dan N.N. Poppe, Michigan'dan J. Steward-Robinson, California'dan A. Tietze, Princeton'dan W. Thomas. Bkz. Tansel, "Memleketimizin Acı Kaybı..." s. 629.

masına yol açmıştır. Bu trafik kazasından sonra tekrar kendini toparlayamamış ve 28 Haziran 1966 günü Baltalimanı Hastanesi'nde hayata gözlerini kapamıştır. Cenazesi 1 Temmuz Cuma günü Bayezid Camii'nde kılınan namazdan ve İstanbul Üniversitesi'ndeki merasimden sonra Çemberlitaş'ta bulunan Köprülü aile mezarlığına defnedilmiştir.

Fuat Köprülü: A Political Portrait

Abdülkerim ASILSOY

Abstract

This article focuses on Fuat Köprülü's contribution to the Turkish intellectual and political life. Köprülü, who actively participated in political and academic institutions since the Second Constitutional Period, played an important role in shaping the intellectual life of the time through his researches, writings and participation. Köprülü's writings, especially those on the Turkish history which came out in the late Ottoman and early Republican period constituted the basis of the Turkish Historical Theory which was to become quite popular in the Turkish academic circles in the 1930s. Interestingly enough, one of his invisible contributions was his effort to introduce the Turkic intellectuals who immigrated to Turkey from Russia and Central Asia after the Russian Revolution, to the Turkish intellectual elites. His political life began in 1935. However, his active engagement in politics took place in 1945 when he joined the new opposition movement, Democrat Party. His political writings between 1945-50 made a great deal of contribution to the development of the Turkish democratic experience. He also continuously kept a place in the Turkish governments as the foreign minister between 1950-57.

